

ВІДГУК

офиційного опонента про дисертацію **Поляк Ірини Павлівни «Функційно-семантична категорія неозначеності в сучасній українській літературній мові»**, подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (Луцьк, 2019. – 268 с.)

Неозначеність як граматична категорія достатньо повно описана як зарубіжними (Н.Д. Арутюнова, А. Норен, Т. Фернальд), так і українськими вченими (Р.І. Вихованець, К.Г. Городенська, Н.М. Костусяк, В.М. Лабетова та інші.). У працях лінгвістів знаходимо і теоретичні аспекти категорії неозначеності, зокрема дослідження структурних особливості функційно-семантичної категорії неозначеності, вирізnenня центральних та периферійних засобів її експлікації (Н.М. Костусяк); аналіз категорії означеності/неозначеності в українській мові крізь призму референції, призму ідей прихованої граматики (В.М. Лабетова), і детальну характеристику конкретних способів та засобів її вираження в українській мові, а також порівняльний аналіз засобів вираження категорії означеності та неозначеності, де об'єктом є різні мови (В.О. Колесник, В.М. Кондратюк, Л.Б. Служинська). Наукові джерела свідчать, що неозначеність виявляє себе на різних граматичних рівнях і в різних семантичних відношеннях та лексичних засобах, що потребує досить ґрунтовного аналізу.

Опрацьований дисертанткою значний обсяг наукової літератури доводить, що мовознавчі дослідження українських і зарубіжних учених різних періодів були спрямовані на вивчення різних підходів щодо категорійної неозначеності. Зокрема, У. Чейф трактує категорію неозначеності, спираючись на її когнітивну основу; О.О. Тараненко, В.М. Кондратюк розглядають аналізовану категорію як опозицію до означеності, багато праць, присвячених порівняльному аналізові категорії

неозначеності в різних мовах (В.В. Іванов, О.В. Колибелькіна, Р.З. Мурясов) (с.15-16).

Мета дисертаційної праці – обґрунтувати виокремлення функційно-семантичної категорії неозначеності, запропонувати її оновлену, ієархічно структуровану грамемну типологію, зорієнтовану на комплекс змістових ознак і різnorівневих формальних засобів – успішно реалізується через розв’язання основних завдань, логічно співвіднесених зі структурою дослідження, що полягають, зокрема, у структуруванні категорії неозначеності, аналізі механізмів її реалізації через ієархізування центральних і перехідних зон; визначенні ролі дієслівних, відприкметників, відчислівників та відіменників предикатів; ранжуванні грамеми категорії неозначеності з огляду на своєрідність субстанційного вираження їхніх маркерів у простих елементарних структурах, акцентуванні на випадках імпліцитної реалізації вказаної семантики тощо (с.18-19); через об’єкт і предмет наукового аналізу, методи лінгвістичних досліджень. Джерельна база дисертаційної праці досить переконлива – це тексти української художньої літератури ХХ-ХХІ ст., мас-медійних жанрів, а також дані Великого тлумачного словника української мови і Словника української мови в одинадцяти томах. Вражає кількістю також картотека дослідницького матеріалу, що нараховує близько 7000 різnorівневих одиниць із семантичним компонентом неозначеності, дібраних шляхом наскрізного виписування.

Беззаперечна наукова новизна дисертації, адже це перше в сучасному мовознавстві цілісне дослідження неозначеності як самостійної функційно-граматичної категорії української мови, а широкий фактичний матеріал дав можливість, зокрема, ієархізувати засоби морфологічної реалізації категорії неозначеності, з’ясувати синтаксичну специфіку маркерів неозначеності, зробити грамемне ранжування досліджуваної категорії.

Теоретичні засади дисертації узагальнено репрезентовані у першому розділі роботи «**Теоретико-методологічні аспекти дослідження категорії неозначеності в сучасній лінгвістиці**». Проаналізована велика кількість наукових доробок як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів свідчить про глибоку обізнаність дисертантки з у цій сфері, вміння критично осмислювати теоретичні положення і робити власні науково виважені висновки. Розділ характеризується логічністю і послідовністю у викладенні основних положень наукових праць, виявленні спільнотного та відмінного у поглядах науковців-лінгвістів на проблему категорії неозначеності. Зокрема, І.П. Поляк вказує на існування в сучасній мовознавчій науці різних напрямів в інтерпретації категорії неозначеності (с.23), цілком умотивовано виділяючи традиційний формально-структурний опис і новітній функційний. Дослідниця, аналізуючи значну кількість наукових розвідок (І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська, А.П.Загнітко, М.В.Мірченко, Н.М.Костусяк, І.А.Мельник, О.Г.Межов та ін.), цілком слушно акцентує на тому, що в багатьох працях переважає саме функційний підхід. Важливість такого підходу полягає у розумінні пріоритетності поняття функції і її ролі при характеристиці різнорівневих мовних одиниць (с.25).

Оскільки, на думку В.Г.Адмоні, «найважливіша ознака мови – поєднання форми зі значенням...» (с.43), то дослідження категорійності через призму значенневості дає можливість говорити про наявність певних лексичних варіантів всередині описаної граматичної категорії. На основі цього дисертантка змогла визначити структурні ознаки та засоби вираження категорії неозначеності. У зв'язку з цим детально аналізує дослідниця частиномовне вираження неозначененої семантики (репрезентанти – самостійні частини мови – іменники, прикметники, прислівники, числівники та дієслова), при цьому диференціюючи її маркери на центральні, напівцентральні, периферійні й абсолютно периферійні (п.1.4.).

У другому розділі – «**Синтаксична реалізація неозначеності в простому елементарному реченні**» – досліджено різні типи предикатів з неозначеною семантикою. Цей розділ особливо цікавий тим, що в ньому достатньо детально розроблено типологію предикатів з узагальненою семантикою неозначеності. І.П.Поляк наголошує на тому, що предикати – це особливий різновид і «один із засобів формального маркування неозначеності семантики в сучасній українській мові» (с.71). У дисертації авторка виділяє дієслівні, відприкметникові, відприслівникові, відчислівникові, відіменникові предикати. Варто зазначити, що, незважаючи на порівняно нечисленні приклади прислівників, дієслів, прикметників, що виявляють неозначену семантику, дисертантка все ж змогла детально їх згрупувати і схарактеризувати. Це дає змогу зрозуміти і визначити їх роль щодо вияву неозначеності з погляду семантико-синтаксичних відношень.

Дисертантка детально аналізує різні підходи щодо проблеми частиномовної інтерпретації прислівників на позначення більшого чи меншого неозначено-кількісного вияву, розглядаючи позиції К.Г. Городенської, Н.М. Костусяк, І.А. Мельник, В.О. Горпинича тощо (с.85). Це свідчить про критичний підхід здобувачки до наукових праць з намаганням виокремити свою позицію стосовно проблемного питання. Дискутуючи з приводу того, до якого класу віднести прислівники на позначення неозначено-кількісного вияву, авторка на основі грунтовного аналізу матеріалу робить висновок про належність їх до особливого класу невідмінюваних слів, «які хоч і виявляють спрямування до числівників, але водночас не покинули зону прислівникості» (с.86).

Крім того, І.Поляк звертає увагу на особливість деяких авторів текстів створювати структури, в яких підмет реалізується моделлю «зв'язка *бути, ставати* у формі інфінітива + іменник». Такі зауваги досить важливі для розуміння потенцій мови, зокрема художньої, а також це приклад не описаного раніше морфологічного варіанта підмета (с.83).

Субстанційні синтаксеми – ще одна частина вияву категорії неозначеності, яку детально проаналізовано в цьому розділі. В межах субстанційної семантики І. Поляк виділяє грамеми суб'ектної неозначеності, об'ектної неозначеності, адресатної, локативної та інструментальної неозначеності (пп.2.7, 2.8, 2.9, 2.10, 2.11).

Третій розділ дисертації «**Типологія вторинних предикативних синтаксем як засобів експлікації функційно-семантичної категорії неозначеності**» зорієнтований на аналіз *атрибутивних* компонентів з неозначеною семантикою, в межах яких дисерантка виділяє якісну, вторинну, побудовану на основі семантики інших лексем, та посесивну ознаки субстантива. На основі аналізу фактичного матеріалу визначено, що аналізовані одиниці реалізуються через неозначено марковані прикметники, а також за допомогою первинних (узгоджених) та вторинних (неузгоджених) засобів. Стосовно цього цікавим є спостереження про те, що атрибутивність містить зв'язок з неозначеною семантикою часу або має просторове значення (с.151).

У п.3.2. «Адвербіальні мовні одиниці з неозначеною семантикою» (с.152) І. Поляк характеризує лексеми із семантикою неозначеності, у яких чітко не виражений ступінь вияву статичної чи динамічної ознаки протікання дії чи спосіб її реалізації.

У наступних пунктах розділу ґрунтовно проаналізовано інші види адвербіальної неозначеності з конкретизацією причинових, цільових, просторових та інших відношень, а також різні види модальності (переповідна, питальна, гіпотетична). Вдало підібраний фактичний матеріал дав змогу схарактеризувати значну кількість структур, які репрезентують той чи інший вид адвербіальної неозначеності з конкретизацією засобів її вираження (частки, прислівники, дієслов'я, сполучки слів, які належать до вузькоспеціалізованих засобів експлікації змісту, безособові речення тощо).

Висновки дисертації достатньо ґрунтовні, науково виважені, відбивають основні положення роботи.

Загалом дисертаційна робота Ірини Поляк відзначається логічним і послідовним викладом інформації, значним наповненням фактичним матеріалом (блізько 7000 одиниць), а її авторка засвідчила відмінне володіння стилістичними ресурсами наукового мовлення. Проте, не заперечуючи загальної високої оцінки роботи, все ж висловимо такі зауваження та побажання:

1. Рецензована дисертація побудована на студіюванні категорії неозначеності, її грамемної структури та засобів вираження, пов'язаних із простим реченням. Уважаємо, що значно розширило б інформаційний простір про цю категорійну величину її вивчення на тлі структур складного різновиду.
2. Як відомо, неабияка роль в описі будь-якої категорії сучасної української літературної мови припадає на морфологічні засоби її вираження. Цьому питанню дослідниця присвятила один параграф Розділу 1. На нашу думку, з огляду на важливість аспекту можна було б більше уваги приділити порушенній проблемі й схарактеризувати її в окремому розділі.
3. Оскільки дисертантка як фактичний матеріал аналізує і художні, і наукові, і мас-медійні тексти, то цікаво було б почути думку дослідниці з приводу того, чи можна однаково характеризувати вияв неозначеності у структурах, де компоненти мають пряме значення, і в художній мові, де образи створюються на основі переносного значення лексем?
4. Зважаючи на значний обсяг фактичного матеріалу, добре було б зробити схеми або діаграми, які б відображали типологію предикатів та різні параметри адвербіальної неозначеності для 'уточнення тексту роботи.

5. У тексті виявлено нечисленні помилки, пов'язані із технічним набором тексту (сс.45, 109), пропущені або зайві розділові знаки (сс. 21, 27, 37, 113, 118).

Однак висловлені нами міркування не заперечують суттєвих, нових і результативних висновків дисертаційної праці Ірини Поляк і не впливають на загальну високу оцінку дослідження. Теоретичні та практичні здобутки дисертації, поза сумнівом, стануть основою для подальшої роботи про функційно-семантичні категорії української мови, зокрема категорію неозначеності.

Актуальність і новизна дослідження, переконлива апробованість (участь у міжнародних наукових, науково-практичних конференціях, зокрема закордонних, 8 одноосібних наукових статей, 5 із яких опубліковано у фахових виданнях України, 5 – у виданнях, зареєстрованих у наукометричних базах, 1 – у матеріалах доповідей; список використаної літератури (342 найменування) та список використаних джерел (217 позицій) дають підстави стверджувати про його відповідність усім вимогам МОН України до такого виду робіт та «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24.07.2013 року № 567 і правомірність присудження Ірині Поляк наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Відгук на дійшов дослідження
24.05.2019 року

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української
та іноземної лінгвістики
Луцького національного
технічного університету

Член комісії
закладу
(Третій членок О. Ж.)

Л.Ю. Тиха

О.Ж.